

УДК 930.25:81'373.2:908(477.46)(091)

DOI <https://doi.org/10.32782/cusu-hist-2024-1-4>

Губочкін Микола,
кандидат історичних наук,
член Національної спілки краєзнавців України,
провідний науковий співробітник науково-методичного відділу охорони культурної спадщини,
Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав»
k_gubochkin@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-2853-5870

АНТРОПОНІМІЯ КОЗАКІВ КРОПИВНЯНЩИНИ В РЕЄСТРАХ ВІЙСЬКА ЗАПОРІЗЬКОГО XVII–XVIII СТ.

У статті на основі антропонімічних джерел козацької доби розглядаються імена, прізвища та прізвища козаків Кропивнянщини, які в багатьох випадках вказують на їх приналежність до тих чи інших населених пунктів краю.

Під терміном «Кропивнянщина», який вживаємо в широкому сенсі цього слова, слід розуміти територію, що входила в середині XVII ст. до Кропивнянського козацького полку. Зараз ці населені пункти відносяться до Черкаської, Полтавської та Чернігівської областей.

Метою публікації є спроба засвідчити відображення топонімів в антропонімах через аналіз власних особових назв козаків Кропивнянського козацького полку середини XVII ст., а також Іркліївського й Щербинівського куренів Запорозького війська 50-х рр. XVIII ст. та показано характер їхнього взаємовпливу. За основу для дослідження взято два документальні джерела, в яких зафіксовано козаків із зазначених територій – «Реєстр Війська Запорозького 1649 року та «Реєстр Запорожського війська 1756 года».

Проведений аналіз та зіставлення списків козаків Кропивнянського полку, окремих сотень сусідніх полків та Іркліївського й Щербинівського куренів Запорозької Січі з виявленими топонімами дозволило виділити групу антропонімів, які прямо чи опосередковано пов'язані з топонімією Кропивнянщини. Результатами дослідження стало виокремлення з віднайдених у реєстрах антропонімів козаків Кропивнянщини п'яти груп, що дозволяють довести походження назв певної частини топонімів, катойконімів, ад'єктонімів та ойконімів від прізвищ та прізвищ козаків.

У ході дослідження було підтверджено зафіксований раніше на прикладі суміжних з Кропивнянщиною територій факт появи значної частини топонімів саме в період першої половини XVII ст., коли було створено ці «Реєстри». Та й взагалі, у прізвищних найменуваннях козаків широко відображена українська топонімія.

Ключові слова: антропоніми, козаки, Кропивнянський козацький полк, містечко Кропивна, реєстри Війська Запорозького, топоніми.

Серед цікавих в історико-топонімічному плані регіонів Середньої Наддніпрянщини, який ще недостатньо ґрунтовно досліджувався краєзнавцями, варто назвати «Кропивнянщину», що розташована на землях сучасної Черкащини, але в XVII–XVIII ст. перебувала в межах історичної Переяславщини. Тобто це територія, що входила в середині XVII ст. до Кропивнянського козацького полку.

Цей регіон на Лівобережжі Черкащини є певною мірою прикордонним, що робить його топоніміку особливою і відмінною від сусідніх регіонів, а це у свою чергу й зумовило її своєрідність та неповторність (Коваль 2001; Пономаренко 1991; Пономаренко 1968).

Серед опублікованих антропонімічних джерел, на які ми спираємося в цьому дослідженні, слід виділити «Реєстр Війська Запорозького 1649 року»¹ та «Реєстр Запорожського війська 1756 года»². Перший з названих збірників документів був опублікований у 1995 р. та є найдавнішим джерелом з історії Кропивнянського полку. Складений у 1649 р. на виконання статей Зборівського договору, він зафіксував особовий склад усього козацького війська, в тому числі й Кропивнянського полку – 1992 козаки з 14-ти сотень³.

¹ Реєстр Війська Запорозького 1649 року / підгот. до друку О. В. Тодійчук та ін.; редкол.: Ф.П. Шевченко (відп. ред.) та ін. Київ: Наукова думка, 1995. 592 с.

² Реєстр Запорожського війська 1756 года. Краснодар: «Советская Кубань», 1997. 111 с.

³ Реєстр Війська Запорозького 1649 року... С. 349–369.

Реєстр у вигляді суцільного особового тексту дозволив провести порівняльний аналіз імен кропивнянських козаків (прізвищ і прізвиськ) та низки топонімів (переважно ойконімів і мікротопонімів), які раніше або нині вживаються на території Кропивнянщини (Губочкін 2010, с. 394–397).

Схожий матеріал містить інше опубліковане антропонімічне джерело – «Реєстри козаків Іркліївського та Щербинівського куренів Запорозької Січі 1756 року», які включають прізвиська козаків-запорожців, що походили з території Кропивнянщини⁴.

У цій статті проаналізовано віддзеркалення топонімів в антропонімах (іменах вояків Війська Запорозького) Кропивнянщини, що походять із території Кропивнянського козацького полку, одного з колишніх українських козацьких полків, відображених у «Реєстрі Всього Війська Запорозького 1649 року» та «Реєстрах козаків Іркліївського та Щербинівського куренів Запорозької Січі 1756 року».

Разом з археологічними матеріалами та відомостями інших історичних дисциплін ці топоніми уможливають історичні та краєзнавчі дослідження окремих регіонів та України в цілому (Колибенко, Губочкін 2009, с. 158).

Порівняння списків козаків Кропивнянського полку, окремих сотень сусідніх полків та Іркліївського й Щербинівського куренів Запорозької Січі з виявленими топонімами дозволило виділити з нього групу антропонімів, прямо чи опосередковано пов'язаних з топонімією Кропивнянщини. Дані антропоніми були розподілені нами на п'ять груп (сотні Кропивнянського полку вказуються без назви полку).

До *першої* з них входять антропоніми, складовою частиною яких є різноманітні топоніми (ойконіми):

Лаврин з Воронинець (Іркліївська с.) – с. Воронинці.

До *другої* групи відносяться відтопонімні антропоніми – катойконіми (найменування жителів) та ад'єктоніми (прикметники):

– Грицько Баришовський (Городищенська с.) – с. Баришівка;

– Симон Безпалчий (Безпалий) (Оржицька с.), Іван Безпалчий (Чорнушинська с.) – с. Безпальче;

– Хома Белоцерковець, Василь Белоцерковець (Чорнушинська с.) – м. Біла Церква;

– Грицько Бердичовський (Іркліївська с.) – м. Бердичів;

– Матвей Богуславець (Чорнушинська с.) – с. Богуславець;

– Хома Болоховець (Городищенська с.) – Болохівська земля;

– Васильковський (Іркліївська с.) – м. Васильків;

– Богдан Воронець (Демська (Денезька) с.) – с. Воронинці;

– Петро Городиський, Трохим Городиский (Іркліївський курінь) – м. Городище;

– Михайло Гречаний, Мартин Гречаний (Яблунівська с.) – с. Гречаники;

– Корний Домонтовий, Дацько Домонтовий (Іркліївський курінь) – с. Домантове;

– Іван Донець (Іркліївський курінь) – м. Ростов-на-Дону (РФ);

– Василь Забарний (Щербинівський курінь) – с. Забара;

– Зенець Заславець (Курінська с.) – м. Заслав;

– Наум Золотоноський (Іркліївська с.) – м. Золотоноша;

– Василь Кишенський (Іркліївський курінь) – с. Кишеньки;

– Іван Кобеляцький (Щербинівський курінь) – м. Кобеляки;

– Лукьян Козинець (Щербинівський курінь) – с. Козинці;

– Кондрат Корсунець (Іркліївська с.) – м. Корсунь;

– Карп Криловець (Чорнушинська с.) – м. Крилів;

– Степан Кримський (Іркліївський курінь) – АР Крим;

– Олекса Крупський (Кропивнянська с.) – с. Крупське;

– Тимиш Крупський (Іркліївський курінь) – с. Крупське;

⁴ Реєстр Запорожского войска 1756 года... С. 31–34; 93–95.

- Степан Лебидинець (Щербинівський курінь) – м. Лебедин;
  - Давид Лубенець (Оржицька с.) – м. Лубни;
  - Іван Любарець (Іркліївська с.) – с. Любарці;
  - Іван Могилевець (Демська (Денезька) с.) – м. Могилів-Подільський;
  - Ігнат Мошенський (Іркліївський курінь), Іван Мошна (Щербинівський курінь) – с. Мошни;
  - Луцик Ольховий (Пирятинська с.) – с. Вільхи;
  - Ярмола Оржицький (Яблунівська с.) – м. Оржиця;
  - Ігнат Пещанський (Журавська с.) – с. Піщане;
  - Остап Самарець, Давид Самарець, Дмитро Самарець (Іркліївський курінь) – м. Самара (РФ);
  - Денис Сенецький (Іркліївський курінь) – м. Сенець (Словаччина);
  - Іван Смелий (Іркліївська с.) – м. Сміла;
  - Курило Стаєцький (Іркліївська с.) – с. Стайки;
  - Костюк Стеблевський, Федір Стеблинський (Чорнушинська с.) – смт Стеблів;
  - Ясько Терехтемировець (Пирятинська с.) – с. Трахтемирів;
  - Хведир Турський (Іркліївський курінь) – с. Тур;
  - Наум Хвигливський (Щербинівський курінь) – від Хвилівський – с. Хвилівка.
  - Панько Хоружий, Роман Хоружий (Чорнушинська с.) – с. Хоружівка;
  - Андрій Чигринець, Василь Чигринець (Іркліївський курінь) – м. Чигирин.
- До *третьої* групи належать прізвища, похідні від прізвиськ-катоїконімів та ад'єктонімів:
- Савка Безпалченко (Журавська с.) – від Безпалчий – с. Безпальче;
  - Процик Воронченко (Чорнушинська с.), Дац Воронченко (Курінська с.) – від Ворона – с. Воронинці;
  - Федор Зборовченко (Демська (Денезька) с.) – від Зборовець – м. Зборів;
  - Хома Зорченко (Чорнушинська с.) – від Зоря – с. Зорівка;
  - Іван Калениченко (Оржицька с.), Федор Калениченко (Городищенська с.), Кондрат Калениченко (Журавська с.) – від Каленик – с. Каленики;
  - Федор Каневченко (Іркліївська с.) – від Канівець – сс. Великі та Малі Канівці;
  - Остап Лубенченко (Іркліївська с.) – від Лубенець – м. Лубни;
  - Петро Литвинко (Щербинівський курінь) – від Литвин – Литва;
  - Корній Мельниченко (Чорнушинська с.) – від Мельник – с. Мельники;
  - Процик Скоробагатченко, Гаврило Скоробагатченко (Курінська с.) – від Скоробагатько – с. Скоробагатьки;
  - Андрушко Стаєнченко (Пирятинська с.) – від Стаєцький – с. Стайки;
  - Остап Стариченко (Чорнушинська с.) – від Старинець – с. Старе;
  - Петро Тимченко (Кропивнянська с.), Петро Тимченко, Лазор Тимченко, Леско Тимченко, Супрун Тимченко, Михайло Тимченко (Іркліївська с.) – від Тимко – с. Тимченки, х. Тимківщина;
  - Ярема Уманченко (Кропивнянська с.) – від Уманець – м. Умань;
  - Стецько Харченко (Чорнушинська с.) – від Харко – с. Харківці;
  - Лесько Чегринченко (Іркліївська с.) – від Чегринець – м. Чигирин;
  - Роман Чопулко (Щербинівський курінь) – від Чопилки – с. Чопилки.
- До *четвертої* групи відносяться прізвиська – основи для утворення топонімів (топооснови):
- а) *основи ойконімів:*
- Сидор Батура (Курінська с.) – гора Батура;
  - Іван Бучак (Журавська с.) – с. Бучак;
  - Кузьма Вергун (Іркліївська с.) – с. Вергуни;
  - Петро Ворона, Данило Ворона (Яблунівська с.) – с. Воронинці;
  - Васько Гельмяза (Пирятинська с.) – с. Гельмязів;
  - Миско Горбань (Пирятинська с.) – с. Горбані;

- Яцько Каракай (Щербинівський курінь) – м. Каракай (Боснія і Герцеговина);
- Гарасим Козел, Левон Козел (Городищенська с.) – с. Козлів;
- Олекса Коробка (Пирятинська с.) – с. Коробівка;
- Иван Литвин, Савка Литвин, Яцько Литвин, Иван Литвин, Семен Литвин (Іркліївський курінь), Тишко Литвин (Щербинівський курінь) – Литва;
- Лаврин Мельник (Іркліївська с.), Костя Мельник (Курінська с.) – с. Мельники;
- Каленик Москаль (Іркліївська с.), Миско Москаль (Оржицька с.), Степан Москаль (Пирятинська с.), Онушко Москаль, Федор Москаль (Чорнушинська с.) – с. Москаленки;
- Грицько Пристром (Курінська с.) – с. Пристроми;
- Савка Пустовит (Іркліївський курінь) – с. Пустовіти;
- Федор Чигирин (Городищенська с.) – м. Чигирин;
- Стецько Шкереберда (Демська (Денезька) с.) – с. Келеберда;
- Данило Щербина (Журавська с.) – с. Щербинівка;
- Клим Щербина, Иван Щербина, Хведір Щербина, Микита Щербина (Іркліївський курінь), Степан Щербина, Омелько Щербина, Иван Щербина, Яцько Щербина (Щербинівський курінь) – с. Щербинівка;
- Иван Щербинка (Чорнушинська с.) – с. Щербинівка;
- б) *гідроніми*:
- Иван Басман (Пирятинська с.) – р. Бацманка – с. Кропивна;
- в) *основи мікротопонімів*:
- кутки*:
- Иван Дуброва (Яблунівська с.), Михал Дуброва (Городищенська с.) – Діброва – с. Деньги;
- Левко Плисецький (Яблунівська с.) – Плески – с. Кропивна;
- Матвій Скляренко, Иван Скляренко (Іркліївська с.), Тимош Скляр (Журавська с.) – Склярівка – с. Кропивна;
- Иван Чернець (Оржицька с.) – Чернещина – с. Кропивна;
- Яцько Юшко, Данило Юскович (Яблунівська с.) – Юшковиця – с. Кропивна.
- П'ята** група складається із прізвищ, похідних від прізвиськ-топооснов:
- а) *основи ойконімів*:
- Дем'ян Андрущенко, Данило Андрущенко Каленик Андрущенко, Юско Андрущенко (Іркліївська с.), Сидор Андрущенко, Марко Андрущенко (Оржицька с.), Максим Андрущенко, Лаврин Андрущенко (Яблунівська с.) – с. Андруші;
- Василь Антипенко (Городищенська с.) – с. Антипівка;
- Клим Басаненко (Іркліївська с.) – м. Басань;
- Ониско Белоусенко (Чорнушинська с.) – с. Білоусівка;
- Сергій Богданенко (Іркліївська с.), Грицько Богданенко (Яблунівська с.), Матвій Богданко (Пирятинська с.) – Богдан – с. Богдани;
- Иван Богушенко (Іркліївська с.) – Богуш – с. Богушкова Слобідка (сучасне с. Благодатне);
- Тимош Васютенко (Іркліївська с.) – с. Васютинці;
- Васько Вергуненко (Іркліївська с.), Евтух Вергуненко (Журавська с.) – Вергун – с. Вергуни;
- Процик Вороненко (Яблунівська с.), Кондрат Вороненко (Чорнушинська с.), Гаврило Вороненко, Юрко Вороненко, Дмитро Вороненко (Городищенська с.) – с. Воронинці;
- Кирик Грищенко, Дмитро Грищенко (Іркліївська с.), Кирик Грищенко, Демко Грищенко, Тарас Грищенко (Пирятинська с.), Гацько Грищенко, Василь Грищенко (Чорнушинська с.) – х. Грищенки;
- Дмитро Дем'яненко (Пирятинська с.) – с. Дем'янці;
- Наум Козленко (Пирятинська с.), Феско Козленко (Чорнушинська с.) – с. Козлів;
- Пилип Красенко (Курінська с.) – с. Красенівка;
- Артюх Крупенко (Іркліївська с.) – с. Крупське;

- Кирик Лихолетенко (Іркліївська с.) – с. Лихоліти;
- Іван Лукашенко, Федор Лукашенко, Пилип Лукашенко, Семен Лукашенко (Іркліївська с.) – Лукаш – с. Лукашівка;
- Павло Мойсенко, Семен Мойсенко (Іркліївська с.), Грицько Мойсенко (Чорнушинська с.), Конон Мойсеєнко (Городищенська с.) – с. Мойсинці;
- Іван Молдовенко (Щербинівський курінь) – Молдова – Республіка Молдова;
- Павло Москаленко (Іркліївський курінь) – Москаленки – с. Москаленки;
- Прокоп Плешканенко (Іркліївська с.) – с. Плешкані;
- Олекса Прохоренко (Іркліївська с.) – с. Прохорівка;
- Іван Скоробагатко (Чорнушинська с.) – с. Скоробагатьки;
- Ігнат Смеленко (Кропивнянська с.) – Смела – м. Сміла;
- Кирило Хвиленко (Демська (Денезька) с.) – Хвиль – с. Хвилівка;
- Демко Черкасенко (Щербинівський курінь) – Черкаси – м. Черкаси;
- Іван Чорнобаєнко (Кропивнянська с.) – Чорнобай – смт Чорнобай;
- Артюх Щербаненко (Кропивнянська с.) – Щербан – с. Щербинівка;
- Іван Щербиненко, Прокоп Щербиненко (Пирятинська с.) – с. Щербинівка;
- Іван Щербинович (Іркліївська с.) – Щербина – с. Щербинівка;
- Хведір Щербинко (Щербинівський курінь) – Щербина – с. Щербинівка.

Таким чином, проведений порівняльний аналіз прізвищ та прізвиськ козаків Кропивнянського полку середини XVII ст. та Іркліївського й Щербинівського куренів Запорозької Січі другої половини XVIII ст., а також топонімів Кропивнянщини та сусідніх територій, підтверджує, що значна частина цих особових назв з'явилася у хронологічно близький період до часу укладання «Реєстрів» (Колибенко, Колибенко 2006, с. 260).

Список використаних джерел та літератури

- Губочкін М., 2010. Реєстр Всього Війська Запорозького як джерело з топонімії Кропивнянщини. *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: збірник наукових праць*. Київ. Випуск 19. 394–397.
- Коваль А. П., 2001. *Знайомі незнайомці. Походження назв поселень України*. Київ: Либідь.
- Колибенко О., 2009. Губочкін М. Мікротопонімія села Кропивна на Золотоніщині. *PEREYASLAVICA: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»: збірник наукових статей*. Переяслав-Хмельницький. Випуск 3 (5). 158–163.
- Колибенко О., 2006. Колибенко О. Топоніми та топооснови Переяславщини у «Реєстрі Всього Війська Запорозького». *Історико-географічні дослідження в Україні*. Київ: Інститут історії України НАН України. Випуск 9. 252–261.
- Пономаренко М. Ф., 1991. *Золотоніщина*. Черкаси.
- Пономаренко М. Ф., 1968. Ономастичні відомості в «Історії міст і сіл Української РСР». *Український історичний журнал*. № 12. 94–101.

Mykola Hubochkin

ANTHROPONYMY OF COSSACKS FROM KROPYVNA REGION IN THE REGISTERS OF THE ZAPOROZHIAN HOST OF THE 17TH–18TH CENTURIES

The article deals with names, nicknames and surnames of the Cossacks from Kropyvna Region based on anthroponymic sources. In many cases they indicate their belonging to certain settlements of the region.

The term “Kropyvna Region” used in a broad sense to mean should be understood as the territory that was included to the Kropyvna Cossack Regiment in the middle of the 17th century. Now these settlements belong to the Cherkasy, Poltava and Chernihiv regions.

The purpose of the publication is an attempt to prove the reflection of toponyms in anthroponyms by analysis of proper personal names of the Cossacks of the Kropyvna Cossack Regiment of the middle of the

17th century, as well as Irkliiv and Shcherbynivka kurins of the Zaporozhian Host in the 1750s and show the nature of their mutual influence. Two documentary sources were used as the basis for the research, recorded Cossacks from the specified territories – “The Register of the Zaporozhian Host of 1649” and “The Register of the Zaporozhian Host of 1756”.

The analysis and comparison of the lists of Cossacks of the Kropyvna Regiment, individual sotnias of neighboring regiments, and Irkliiv and Shcherbynivka kurins of the Zaporozhian Sich with the identified toponyms made it possible to identify a group of anthroponyms that are directly or indirectly related to the toponymy of the Kropyvna Region. The results of the study were the identification of five groups from the registers of anthroponyms of the Cossacks of the Kropyvna Region, which allow us to prove the origin of the names of a certain part of the toponyms, katoikonoms, adektonoms and oikonoms from the nicknames and surnames of the Cossacks.

The study confirmed the previously recorded fact of the appearance of a significant part of toponyms in the period of the first half of the 17th century, when these «Registers» were created. And in general, Ukrainian toponymy is widely reflected in Cossack surnames.

Key words: anthroponyms, Cossacks, Kropyvna Cossack Regiment, the town of Kropyvna, registers of the Zaporozhian Host, toponyms.

References

Hubochkin M., 2010. Reiestr Vsoho Viiska Zaporozkoho yak dzherelo z toponimii Kropyvna region [The Register of the Total Zaporizhzhya Army as a source of toponymy of the Kropyvna region]. *Novi doslidzhennia pamiatok kozatskoi doby v Ukraini: zbirnyk naukovykh prats*. Kyiv. Vol. 19, 394–397. (In Ukrainian).

Koval A. P., 2001. *Znaiomi neznaiomsi. Pokhodzhennia nazv poselen Ukrainy* [Familiar strangers. The origin of the names of Ukrainian settlements]. Kyiv: Lybid. (In Ukrainian).

Kolybenko O., 2009, & Hubochkin M. Mikrotoponimii sela Kropyvna na Zolotonishchyni [Microtoponymy of the village of Kropyvna in Zolotonosha region]. *PEREYASLAVICA: Naukovi zapysky Natsionalnoho istoryko-etnohrafichnoho zapovidnyka “Pereiaslav”: Zbirnyk naukovykh statei – Pereiaslavica: scientific notes of the National Historical and Ethnographic Reserve “Pereiaslav”: collection of scientific articles*. Pereiaslav-Khmelnitskyi. Vol. 3 (5), 158–163. (In Ukrainian).

Kolybenko O., 2006, & Kolybenko O. Toponimy ta topoosnovy Pereiaslavshchyny u “Reiestri Vsoho Viiska Zaporozkoho” [Toponyms and topobases of Pereiaslav region in the “Register of the Total Zaporizhzhya Army”]. *Istoryko-heohrafichni doslidzhennia v Ukraini – Historical and geographical research in Ukraine*. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. Vol. 9, 252–261. (In Ukrainian).

Ponomarenko M. F., 1991. *Zolotonishchyna* [Zolotonosha region]. Cherkasy (In Ukrainian).

Ponomarenko M. F., 1968. Onomastychni vidomosti v “Istorii mist i sil Ukrainskoi RSR” [Onomastic information in the “History of Cities and Villages of the Ukrainian SSR”]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian historical magazine*. 12, 94–101. (In Ukrainian).